

İÇ GRUP (BİZ) VE DIŞ GRUP (ONLAR) BAĞLAMINDA FRANSIZ İNTELLİGENTSİA ÖRNEĞİ

Müşerref YARDIM*

Özet

Bu çalışma Sumner tarafından ortaya atılan “iç gruplar” ve “dış gruplar” kuramından yola çıkarak Fransa intelligentsia’sının İslam ve Müslüman karşıtlığı üzerine kurulmuş “biz” ve “onlar” anlayışını örneklerle ortaya koymaya çalışmaktadır. Ağırlıklı olarak medya, siyaset ve entelektüel kesimin Fransa’da yaşayan Müslümanları Fransa’nın “ötekileri” yapma çabası dikkat çekmektedir. Böylelikle kendilerinin temsil ettiği Hristiyan-Yahudi kültürüne ve değerlerine bağlı bir “iç grup” ile İslam’dan dolayı geri kalmış olduğu varsayılan Doğu kültürünü benimseyen Müslümanların oluşturduğu bir “dış grup” ayrımı ortaya çıkmaktadır. İç grubun dış gruba bakışı ayrımcılıkların kaynağını oluşturan önyargı ve kalıpyargı yoluyla olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: İç Grup, Dış Grup, Fransa, Öteki, Ayrımcılık, Intelligentsia.

IN GROUP (WE) AND OTHER GROUP (THEY) IN THE CONTEXT OF THE FRENCH İNTELLİGENTSİA

Abstract

This study is carried out to put forward with examples the mentality of “us” versus “them”, which is based on the French intelligentsia’s opposition of Islam and Muslim, departing from the theory of “in-groups” and “out-groups” posed by Sumner. It is seen that mainly the media, politics and intellectuals are in efforts to make the Muslims the “others” of France in line with the understanding of foreign groups in the country. In this way, there appears a discrimination between the “inner culture” bound to the Christian-Jewish culture and values represented by them and the “outer group” consisting of Muslims that adopts the Oriental culture, which is underdeveloped due to Islam. The inner group’s perception of the outer group is through prejudice and stereotypes from which discrimination arises.

Keywords: In Group, Out Group, France, Other, Discrimination, Intelligentsia.

*Yrd. Doç. Dr., Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Sosyoloji Bölümü.
İletişim: myardim@konya.edu.tr

Giriş

İnsanlar, sosyal sınıflandırma sonucunda, kendi gruplarını diğer gruplarla karşılaştırma yoluna giderler, yani sosyal karşılaştırma yaparlar. Bu sosyal karşılaştırma, iç-grup lehine bir yanlılık içerir. Olumlu bir sosyal kimlik edinip, benlik-saygılarını yükseltmek isteme yönündeki güdü, bireylerin, bu karşılaştırmayı gerçekleştirirken, kendi gruplarını diğer gruplardan daha üstün algılayarak, diğer grupları küçümsemelerine yol açar. Bu süreç de, iç-grup kayırmacılığı olarak adlandırılır (Doosje ve Ellemers'den aktaran Demirtaş, 2003:135).

Bu süreç Sumner'in "ethnocentrism" kavramına dayanır. O'na göre, iç-grup, duygusal bir anlamlılığı olan bilişsel bir sınıftır. Üyesi olunan gruba geriye kalan gruplar arasında bir ayırım yapılır. Kendi grubumdaki bireylerle arasında, barışa, düzene, hukuka, ekonomiye ve duygulara dayalı bir bağ vardır. Sumner için "ethnocentrism, bireyin kendi grubunun merkezi oluşunu ve tüm diğer grupların, bu iç-grup temel alınarak değerlendirildiğini anlatan bir kavramdır" (Brewer ve Miller, 1996: 23).

İç grup-dış grup ilişkisi önyargı ve kalıpyargıları da beraberinde getirmektedir. Önyargılar, önyargıyla yaklaştığımız kişi ya da gruplarla aramıza, en hafifinden fiziksel ya da sosyal mesafe koymamıza yol açan ve ayrımcılıkla yakından ilişkili tutumlardır. Önyargıların davranışa dönüştüğü durumlarda ise ayrımcılık söz konusu olur. Ayrımcılık, esasta sosyal farklılaşmayı inşa etmeye yönelik bir eğilimdir ve şu şekilde özetlenebilir: Dış gruba önyargıyla yaklaşılması nedeniyle iç grup-dış grup ilişkisi zorlaşır ya da imkânsızlaşır, bunun sonucunda dış grup sosyal ya da fiziksel olarak uzakta tutulur ve bu durum kalıcı bir şekilde devam ettirilir. Önyargı ve kalıpyargı birbirinden farklı, ama birbirini tamamlayan iki kavramdır. Kalıpyargı da önyargı da, insanın gerçekliğe ilişkin sosyal ve zihinsel temsillerini biçimlendirme işlevi görür. Kalıpyargılar, belirli bir objeye ya da gruba ilişkin bilgi boşluklarını dolduran, böylece onlar hakkında karar vermeyi kolaylaştıran, önceden oluşturulmuş birtakım izlenimler, atıflar bütünü olarak zihnimizde oluşturduğumuz imgelerdir. Bu imgeler tıpkı dış dünyadaki objelerin gerçek özellikleri gibi rol oynarlar. Özellikle yeni olgu, obje ya da grup ile karşılaştığımızda, onlarla ilgili bilgimiz bu tür imgeler ışığında biçimlenir. Böylece kalıpyargılarımız yoluyla, yeni olguyu/grubu gerçekte olduğu gibi ya da gerçek özellikleriyle değil, düşünce eğilimlerimize göre algılarız (Göregenli, 2012: 22-24).

Sumner'e göre, iç-grupla dış-gruplar arasında gerçekleştirilen bu ayırım, kendi grubunu kayırmaya yol açtığı gibi, son derece katı ve kalıcı olan kalıpyargıların oluşmasına da neden olur ve dış-grubun yalnızca olumsuz algılanmasına değil, dış-gruba düşmanlık beslenmesine, dolayısıyla da gruplararası çatışmalara da yol açar (Michener'den aktaran Demirtaş, 2003: 136).

Avrupa Parlamentosunun son seçimlerinden Avrupa'nın ırkçı ve aşırı sağ partilerinin zaferle çıkması asıl kazananın dinsel, etnik ve kültürel ırkçı söylemler olduğunu göstermiştir. *Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi* (United Kingdom Independence Party-UKIP) «Avrupa'da 26 milyon kişi iş arıyor. Peki kimin işinin peşindeler?» sloganıyla İngiltere'de oyların %27.5'ni alarak birinci parti olmuştur. Lideri Marine Le Pen'in «Fransa artık Fransızlar tarafından, Fransızlar için Fransızlarla yönetilmek istiyor» söylemiyle Fransa'nın *Ulusal Cephe*'si (Front National-FN) %26 oy ile zaferini kutlamaktadır. *Danimarka Halk Partisi* (Danish People's Party-DDP), Almanya'nın *Ulusal Demokratik Partisi* de Avrupa Parlamentosu seçimlerinde yüksek oy aldılar.

Aşırı sağın yükselişi şok etkisi yaratmakla beraber nedenleri üzerinde de yorumlar yapılmaya devam edilmektedir. ırkçı ve aşırı sağ partilerin söylemlerinin merkezinde hiç şüphesiz yabancılar ve göçmenler ve bunların sebep oldukları iddia edilen ekonomik kriz, işsizlik ve güvenlik sorunu bulunmaktadır. Fakat benimsenen ırkçı, dışlayıcı söylemlerin özünü hiç şüphesiz İslam ve Müslümanlar oluşturmaktadır. Avrupa'nın ırkçı ve aşırı sağ partilerle birlikte merkez partilerinin de beslendikleri ortak kaynak İslam ve Müslümanların olduğunu her seçim öncesi yürütülen kampanyalar açıkça ortaya koymaktadır.

Fransa'da da *Ulusal Cephe*'nin olduğu kadar *Halk Hareket Birliği* (Union pour un Mouvement Populaire-UMP) gibi merkez partilerin de söylemleri İslam karşıtlığı üzerine kurulmuştur. «İslamlaşma» tehlikesine karşı Avrupa ve Fransa'nın kültürel kimliğini koruma vurgusu yapılmaktadır. Fransa'nın Hristiyan kültürünü ve kimliğini koruma adı altında İslam tehlikesi söylemi korkular üzerinden yapılmaktadır. Fransa'nın günden güne derinleşen ekonomik sıkıntıları ve iç güvenlik tehdidi konusu ülkede bir korku dalgasına sebebiyet vermeye devam etmektedir. İslam ve Müslümanlardan duyulan endişe ve korku telafisi zor dışlanma ve ayrımcılıkları beraberinde getirmektedir.

Avrupa’da ve özellikle Fransa’da Müslümanlara yönelik “onlar” ve “öteki” algısı Müslüman karşıtlığının ve nefret söyleminin bir yansıması olduğu söylenebilir. Önyargı ve kalıpyargılara dayalı bir Müslüman algısı Fransız toplumunun medya, siyasi ve entelektüel kesimi tarafından yaratılmaktadır. Müslümanlar Avrupa’da olduğu gibi Fransa’da da “dış grup” muamelesi görmektedirler.

Fransa toplumunda korku imparatorluğunun sorumluları arasında siyasiler ve medya yer almaktadır. Ancak bu sürecin bir de görünmez mimarları arasında Fransız intelligentsia’sını zikretmek gerekir. Toplumun her katmanına İslam ve Müslüman korkusu ve düşmanlığının yayılmasında Fransız aydınlarının özel ve itinalı çalışmalarının katkıları küçümsenemeyecek kadar fazladır. Kısacası büyük ölçüde entelektüel çalışmaların ürünü olan İslam ve Müslüman düşmanlığı siyasilerin dışlayıcı söylem ve icraatlarıyla ve medyanın sansasyonel haberleriyle kökleşerek toplumun her katmanına yayılmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinde “yabancı”, “göçmen” ve “öteki” olarak tanımlanan Müslümanların durumu bir çok çalışmada dile getirildiği gibi, uluslararası örgütlerin yayınladıkları çeşitli raporlarda da gündeme gelmektedir. Örneğin *Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International)*’ın nisan 2012 tarihli *Choice and Prejudice Discrimination Against Muslims in Europe* (Avrupa’da Yaşayan Müslümanların Maruz Kaldıkları Ayrımcılıklar) başlıklı raporunda Müslümanların başta istihdam ve eğitim olmak üzere hayatın çeşitli alanlarında ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilerek, hükümetlere “kalıplaşmış önyargılarla daha etkin mücadele etme” çağrısı yapılmıştır. Aşırı sağın yükselişe geçtiği Avrupa’ya uyarı niteliğinde olan raporda Müslümanların dinleri veya inançlarından dolayı farklı alanlarda ayrımcılığa maruz kaldıkları belirtilmektedir. Raporda Belçika, İspanya, Hollanda, Fransa ve İsviçre’den somut örnekler verilmektedir.¹

1. “Görünür” Olmaya Başlayan Müslüman Göçmenler

Fransa’da İslam veya Müslümanlardan bahsederken akla ilk gelen elbette Fransa’nın sömürge tarihi olacaktır. Zira bu ülkede Müslümanların

¹ Raporun İngilizce versiyonu için bakınız <http://www.amnesty.org/fr/library/asset/EUR01/001/2012/fr/85bd6054-5273-4765-9385-59e58078678e/eur010012012en.pdf>, 29.11.2015.

çoğunluğu Fransa'nın sömürge altına aldığı ülkelerden gelenlerden oluştuğu görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insanlık tarihi çok önemli bir olaya tanıklık etmiştir. Sömürgeleşme süreci 19. yüzyılın sonlarında ivme kazanmış olup Avrupa'nın topraklarını genişletmesini sağlamıştır. Böylelikle gücü itibarıyla sömürgesi altına aldığı ülkelere nüfuzunu empoze etmeyi başarmıştır. Sömürge serüveni imparatorluklar oluşturmuş ve aynı zamanda birbirinden farklı değerlere sahip iki toplum arasında her ne kadar gerilimi bol, hatta zaman zaman çatışmalara dayalı ilişkilere sahne olmuşsa da derin etkiler bırakacak köprüler kurulmasına sebebiyet vermiştir.

“Colonisation”, yani “kolonileştirme”, “sömürgeleştirme” tarihine baktığımızda, tanımlamaların farklılık arz ettiğini söyleyebiliriz. Hubert Deschamps'un verdiği tanımlamaya göre “antik sömürgeleştirme” her şeyden önce “göç” anlamına gelmektedir. Özelliği ise “ana ülkeleriyle” bazı ortak değerleri muhafaza eden yeni ve müstakil bir devlet oluşturmasıdır. 16. yüzyıldaysa Avrupalılar için koloni “ekonomik ve hukuki bağlarla ana yurda bağlılık sergileyen uzak bir ülke” tanımını almıştır (Deschamps, 1963: 12). Bu bakış açısı Jean-Louis Miège tarafından sömürge politikası çerçevesinde benimsenmiştir. Bir başka deyişle “başka bir ülkeyi kendi topraklarına dahil etmek ve o ülkede huzur sağlamak, düzen getirmek ve toplumları ileriye götürmek” (Miege, 1973: 5) olduğu ifade edilmiştir. Marc Ferro'ya göre ise de Avrupa sömürgeleştirmesi bir halkı idaresi altına alma tarihinin sadece bir anını oluşturmaktadır (Ferro, 1994: 15). Guy Pervillé ise “Avrupa yayılmasının dünya sömürgeleştirmesinin sadece bir parçası” olduğunu ifade etmiştir (Perville, 1975: 366).

Son zamanlarda eski sömürge kolonilerinden gelen göçmen çocukları tarafından sömürge tarihine sık sık vurgu yapılmasının sebebi kendilerine karşı uygulanan ayrımcılıkların köklerini bu tarih diliminde aramalarıdır. Fransa'daki İslam gerçeğinin sömürge tarihiyle bire bir bağlantılı olduğunu vurgulamak gerekir. “Ezilmiş ve aşağılanmış sömürge halkı” imajı Fransa'daki İslam'ın sosyal ve kültürel gerçeğini etkilemektedir. Bu yüzden İslam ve Müslümanlar hep Avrupa merkezli bir bakış açısıyla değerlendirilmiş olup özellikle geri kalmış, marjinal ve modern yapılarla bağdaşmaz olduğu fikri üretilmiştir. Bu da sömürge politikasının en büyük dayanağı olmuştur. Kısacası, Avrupa'da, ve özellikle Fransa'da, İslam'dan ve Müslümanlardan bahsedilecekse sadece bugünü ele almakla yetinmeyip geçmişe ve geleceğe sömürge tarihi penceresinden bakmak gerekmektedir.

Müslümanların Fransa'ya göçlerinin tarihi uzun bir sürece yayılmakla birlikte birtakım zorlukları da beraberinde getirmiştir. Fransa'da Müslüman göçmenler çok farklı milletlerden olup, ancak çoğunluğunu Cezayirli, Faslı, Tunuslu, Senegalli, Malili ve Lübnanlılar oluşturmaktadır. Bunların yanında Türkiye ve Hint Yarımadasından göçmenler de bulunmaktadır. Fransa'daki Müslümanların çoğunluğunun Kuzey Afrika ve Arap dünyasından olduğundan mıdır bilinmez ama Fransız toplumunda “bütün Araplar Müslüman ve bütün Müslümanlar Arap'tır” görüşünün yaygın olduğu görülmektedir.

1900'lerin başında ikinci sınıf Fransız vatandaşı kabul edilen 5 000 Fransız sömürge imparatorluğu evladı “*bled*'lerinden çıkıp “metropole” yerleşmişlerdi. O yıllarda “indigène” (yerli, lokal) olarak adlandırılan “Fransalı Müslümanlar”, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra “göçmen” olarak tanımlanmışlardır. 1920'li yıllarından sonra Paris Camisi'nin yapımı ile bu “göçmenler” ailelerini de yanlarına getirerek Fransa'ya yerleşmişlerdir (*Le Point*, 22 Şubat 2010). Ayrıca Müslümanlar Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın yanında yer alarak Fransız ordusunda görev yapmışlardır. Mağriplileri motive etmek için Fransa'nın kullandığı “Fransa'nın Almanya'ya karşı savaşı Maşrik Araplarının Osmanlılara karşı yürütmüş olduğu mücadelenin bir benzeridir” açıklaması oldukça dikkat çekicidir (*Le Pautremat*, 2002: 144).

Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Müslümanlar farklı etnik, coğrafi, farklı sosyal ve hukuksal statülere sahip, farklı mezheplere bağlı olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu durum da İslam'ın Fransız devleti nezdinde nasıl temsil edileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Fransa gibi kendini «laik» olarak tanımlayan bir ülke için dinin yeri her zaman tartışıla gelmiştir. Devlet ve Kilise ayrımı üzerine kurulan Fransa laikliğinin ana kaynağı ise 1789 Fransız devrimidir. Devlet-Kilise ilişkileri bu tarihten başlayarak sürekli çatışmacı bir hal almıştır. Bu ayrım 1905 tarihinde kanunlaşmış olup, 1924 yılında Kilise tarafından ancak kabul görmüştür. Fransız Anayasası tarafından laikliği prensip edinme ise tam 22 yıl sonra söz konusu olabilmıştır. Ayrıca laiklik prensibine 1958 Anayasa'sında tekrar vurgu yapıldığı görülmektedir (Barbier, 2005: 132).

Sömürge ülkelerinden ve diğer bölgelerden gelen Müslümanların Fransa'ya yerleşmesiyle beraber Kilise-Devlet, yani Din-Devlet ilişkisinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu bağlamda “İslam bu ilişkinin

neresinde ?” sorusu akla gelmektedir. Bu açıdan Avrupa’da ve özellikle de Fransa’da İslam’ın varlığı çoğu zaman sorun teşkil etmiştir. Bunun nedeni ise İslam dini Fransa için yabancı ve ithal bir din olması. Ayrıca 1905’te uygulamaya konan Kilise-Devlet ayrımı sadece Hristiyanlık, Protestanlık ve Yahudiliği kapsamaktaydı. İslam dinini bu kanuna dahil etmede sıkıntı ortaya çıkmaktadır Bu durum ise İslam’ın Fransa’da kurumsallaşmasını geciktirme sebebi olarak görülmüştür (De Waru, 2013: 1-3).

Fransa’da İslam’ın kurumsallaşması 1970’li yılların sonunda işçi göçmenlerin ailelerini Fransa’ya getirmeleriyle tartışılmaya başlanmıştır. Fakat en önemli etken Müslümanların “görünürlükleri” ile irtibatlı olduğu öne sürülebilir. Bu tarihten itibaren cami, yani daha geniş ibadet yeri talepleri göze çarpmaktadır. O zamana kadar Müslümanlara namaz kılmak için «mekanlar» ve helal kesim izni gibi sınırlı imtiyazlar verildiği söylenebilir.

Bugün Fransa’nın kendi ülkesinde bulunan Müslümanlara karşı tutunduğu tavır her ne kadar “entegrasyon”, yani uyum, olarak tanımlanmaya çalışılsa da “asimilasyon” politikasından başka bir şey olmadığı görülmektedir. Gerçekte Fransa’nın geçmişte olduğu gibi şimdi de üzerinde durduğu ve uygulamaya koymaya çalıştığı şeyin “asimilasyonist” bir politika olduğu gerçeği bir çok kesim tarafından dile getirilmektedir. Fransız yetkilileri sömürge altına aldıkları Fas, Tunus, Cezayir gibi Müslüman ülkeler için merkezileşme sistemini uygulamışlardır. J. Cesari’nin (1997: 41) belirttiği gibi sömürge sürecinde İslam, asimilasyona dayalı kurtuluş yolu öneren sömürge idaresinin doğrudan kontrolünde olan toplumsal markaj (*marquage*) olarak görülmüştür.

Fransa’nın bu adı konmamış entegrasyon/uyum politikası aslında Fransız vatandaşlığı adı altında göçmenlerin farklı dil, din, etnik ve kültürel farklılıklarını göz önüne almayarak onları tek tipleştirmeye yönelik bir asimilasyon politikasıdır (Geisser, 2007: 149). Fransız Jakoben Cumhuriyeti, bu tip entegrasyon çerçevesinde, “azınlık” kavramını, hem teorik hem de pratik açıdan reddetmektedir, yani anahtar cümle “her şeyinle Fransız olmak”.

Buna göre Fransa vatandaşları her ne olursa olsun kamusal alanda tek bir aidiyete, Fransız vatandaşlığına sahiptir. Fransız Cumhuriyeti’nin böylelikle vatandaşlarının arasındaki farklılıkları birer ayrımcılık unsuru

olarak değerlendirip bu farklılıkları ortadan kaldırmayı hedeflemekte olduğunu söyleyebiliriz. Burada iki alan, yani özel ve kamusal alan arasında açık ve net olarak sınırları belirleme ihtiyacı hissedilmektedir: farklı kimlikler özel alanda kalmakla birlikte Fransız kültürüne yabancı farklı kültür ve gelenekler kamusal alandan silinmelidir (Saint-Bonnet, 2012: 27-29). Okulların asimilasyon için en uygun yerler olması hedeflenerek, Fransız kimliği inşası adına dini, etnik ve kültürel tüm sembollerden arınması sağlanmıştır. Özetle, “Fransız” olmak görünür hiç bir farklılık sergilememek anlamına gelmektedir (Dubois, 2012: 22).

Neredeyse her fırsatta Müslüman kimliğini hedef alan kamusal alan-özel alan ayrımı gündeme getirilirken laiklik ilkesine vurgu yapılması Fransa şartlarında şaşırtıcı bir durum değildir. Le Pen’leşen Fransız laisizminin (Yardım, 2014: 14) savunduğu değerler açısından İslam ve Müslüman görünürlüğü hep sorun teşkil etmektedir. Bu sebepten dolayı Fransız yetkilileri ve toplumu nezdinde İslam’ı ve Müslümanları “dışlayan”, “ötekileştiren” çok katlı bir laiklik anlayışının hakim olduğunu Fransa’dan sunulan haberlere, Fransız kamuoyunda sürdürülen tartışmalara dayanarak rahatlıkla ifade edebiliriz.

2.Siyasi Malzeme Olarak Müslüman Göçmenler

İlk zamanlarda Müslümanların “göçmen” ve “görünmez” olmalarından dolayı “Müslüman kimliği” pek önemsenmemiş, adeta görmezden gelinmiştir. Fransa “unuttuğu” Müslüman göçmenlerin içler acısı durumlarıyla Cezayir Savaşıyla birlikte yüzleşecektir. 1983 yılında “Beurs yürüyüşü” (*Marche des Beurs* diye bilinen *Marche pour l’égalité et contre le racisme*-İrkçılığa karşı eşitlik için yürüyüş) (Pigenet & Tartakowsky, 2003: 89) ile Fransa’nın “yeni kimliğinin” bilincine vardığını söyleyebiliriz. “Fransa Müslümanları” veya “Fransa İslam’ı” gibi kavramlar Fransız yetkililer tarafından defalarca her platformda dile getirilmektedir: “Valls: Fransa İslam’ı organize olmalı” (*Le Figaro*, 27 Eylül 2012), “Memleketlerinde değil de Fransa’da oruç tutmak isteyen Müslümanların sayısı günden güne artmaktadır” (*France24*, 9 Ağustos 2010), “Valls: bağımsız bir Fransa İslam’ı” (*Le Figaro*, 6 Temmuz 2012), “İslam: Daniel Vaillant kurban bayramı sebebiyle Müslümanlara seslenip kendilerini temsil edecek bir temsil kurumunun gerekliliğini ifade etmiştir” (*Le Monde*, 7 Mart 2001).

İslam ve Müslümanlara karşı en açık düşmanca tavrın en güzel örneğini aşırı sağcı *Milli Cephe* (Front National) oluşturmaktadır. 35 yıllık bir geçmişe sahip olan bu partinin başkanlığını uzun yıllar kadar Jean-Marie Le Pen yapmış olup 2011’de görevi kızı Marine Le Pen’e bırakmıştır. Milli Cephe’nin politikasının ana hatlarını yabancı düşmanlığı oluşturmaktadır. 2012 cumhurbaşkanlığı seçimlerine hazırlanan başkan Le Pen’in hedefinde her zaman olduğu gibi Müslümanlar bulunmaktadır (*Le Monde*, 27 Mart 2011). Farklı kesimlerin bilinçli bir şekilde sürekli olumsuz İslam ve Müslüman imajı yaratmaya çalışmaları, bunda da gayet başarılı olduklarını düşünürsek, Fransız toplumunun bu tür milliyetçi-aşırı sağ söylemlere dayanan partilere yönelmesi şaşılacak bir durum değildir.

Aşırı sağ ve ırkçı eğilimli partilerin yanında İslam’ı ve Müslümanları hedef alan, ister sağ ister sol olsun, diğer Fransız partileri ve siyasileri de zikretmek gerekir. Jacques Chirac’ın “*Polonyalı, İtalyan veya Portekizler, Zenci ve Müslümanlardan daha az sorunludurlar*” (*Le Monde*, 21 Haziran 1991) ve sosyalist parti lideri Frêche’in “*Müslümanların bize dinlerini empoze edecek halleri yok. Değerlerimize saygı duymayan evine dönsün!*” (*RiposteLaique*, 1 Şubat 2010) açıklamaları Müslümanları açık hedef yapmaktadır.

Nicolas Sarkozy, İslam ve Müslümanlar hakkındaki talihsiz açıklamalarını her platformda dile getirmektedir. Sarkozy 2007 cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası esnasında yaptığı Toulon konuşmasında “*Fransa’nın kültürünü ve değerlerini bilmeksizin Fransa’da yaşanmamasını istiyorum. Fransızca yazma ve konuşma zahmetinde bulunmayanların da Fransa’ya sürekli yerleşmemelerini istiyorum. Eşlerini egemenlikleri altına almaya çalışanlar; çok evliliği, zoraki evliliği ve engizisyonu uygulamak isteyenler; kız kardeşlere büyük abilerinin kanunlarını uygulamak arzusunda olanlar; eşlerinin kılık kıyafetlerine karışanlar Fransız cumhuriyeti topraklarına hoş gelmemişlerdir. Aynı zamanda Fransa’dan ve tarihinden nefret edenlerin ve küçümseyenlerin de Fransa’ya hoş gelmediklerini söylüyorum*” ifadeleri Müslümanların, yaşayış biçimleriyle, Fransa için birer tehdit oldukları imasında bulunmuştur (Discours 2007).

Sarkozy’nin partisi olan *Halk Hareket Birliği* (Union pour un Mouvement Populaire-UMP)’nin yaptığı İslam ve laiklik tartışması *Sosyalist Parti* tarafından eleştirilmiştir. *Sosyalist Parti* yetkilileri böyle bir isteğin böyle bir dönemde olmasının cumhurbaşkanlığı taraftarlarının *Milli Cephe*

partisinin seçmenlerini kendilerine çekmek olduğunu ifade etmiştir: *Birçok kişi tarafından ifade edilen “cumhurbaşkanı krizin sorumluluğunu yabancılara üzerine yıkmak istiyor” fikrini savunan Sosyalist Partisi’ne göre “başında çok hikaye anlattığından dolayı inandırıcılığını kaybeden bir cumhurbaşkanı bulunan, eşitsiz ve krizden çıkamayan bir ülkede yaşıyoruz [...] yıpranmış ve daralmış bir Fransa. Sıçrayacağımız yerde geri çekiliyoruz. Fransızları da korkutarak geri çekilmeleri için uğraşıyoruz. Diyoruz ki dikkat “başkalarının hatası”, “yabancılara hatası”. Önce ulusal kimlik tartışmaları, sonra bizi her yerde parmakla gösterecek utanç verici Roman olayları ve son olarak da İslam tartışmalarına geri döndük” (Le Monde, 27 Şubat 2011). Ancak sosyal bütünlüğü tehdit edici boyutları nedeniyle bu tartışmanın yapılmasını istemeyen farklı kesim ve mesleklerden bir grup imza kampanyası başlatmışlardır. Fakat sosyalist parti birinci sekreteri Martine Aubry ve Laurent Fabius bu kampanyaya destek verirken daha sonra listeden imzalarını çektiklerini açıklamışlardır (L’Obs, 25 Mart 2011).*

Fransız siyasilerin “öteki” yaratma çabasının sözcülüğünü Fransız medyası yapmaktadır. 11 Eylül saldırıları ile birlikte Fransız medyasının Müslümanlara karşı tutumlarında ve söylemlerinde belirgin değişiklikler olduğu görülmektedir. Bu durum sadece Fransa’ya has değildir. Bu saldırılar her ne kadar ABD’ye yapılmış olsa da başta Amerika ve Avrupa olmak üzere, tüm dünyada çok etraflı sonuçlara sebebiyet vermiştir. Din ile terör aynı anda anılmakta ve terörle mücadele adına her şey mubah görülmeye devam edilmektedir. Terör algısı değiştiği gibi güvenlik konusu da başka mecralara taşınmıştır.

Bu tarihten itibaren Samuel Huntington’un (1995) “Medeniyetler Çatışması” tezi yaygınlık kazanmış Müslümanlar barıştan uzak terörist veya terör yanlısı olarak tanımlanmış ve dolayısıyla «bu teröristlerle» mücadele adına Afganistan, Irak gibi Müslüman ülkelere savaş açılması medyanın gündemine oturmuştur. Netice olarak da medya, ülke dışında yaşanan olumsuzlukları yansıtmak bir yana ülke içinde yaşayan Müslümanlar da hedef tahtasına oturtmuştur: Müslümanlar artık birer potansiyel terörist muamelesi görmekte ve o yönde siyasi politikalar uygulanmaya konmaktadır (Charbonneau-Bloomfield, 2002: 54-55).

Medyanın yansıttığı Müslüman imajı ve «cadı avı» mahiyetinde gündemde olan siyasi politikaların da katkısıyla Fransa toplumunda Müslümanlardan

endişe duyma ve korkma giderek sözlü ve fiziki saldırılara dönüştüğünü söylemek gerekir. Avrupa’da kendilerine karşı ayrımcılıkların zirvede olduğu bu günlerde Müslümanların etrafındaki çemberin iyice daraldığı da başka bir gerçektir. Özellikle 13 Kasım Paris saldırıları Fransa’da Müslümanlara karşı tutumlarda yeni bir dönüm noktası sayılmaktadır: DAESH ve Charlie Hebdo saldırıları ile birlikte tırmanmaya başlayan ırkçı ve islamofobik saldırılar 13 Kasım Paris saldırıları ile birlikte tavan yapmıştır.

İslam ve Müslüman söz konusu olduğunda medya başta olmak üzere toplumun bir çok farklı kesimi tarafından dile getirilenlerin başında “fanatizm” ve “terörizm” gelmektedir. Bu söylemlerden yola çıkıldığında İslam’ın ve Müslümanların Fransa’da hoş bulduklarını iddia etmek mümkün görünmemektedir. 1989 yılında IPSOS tarafından yapılan ankette “İslam’dan korkuyor musunuz?” sorusuna katılımcıların yaklaşık yarısının evet cevabı vermesi İslam ve Müslümanlara yönelik hoşgörüsüzlüğü teyit etmektedir (İPSOS, 1989).

11 Eylül’den sonra, daha önce var olan, “İslamizm” (İslamcılık) kelimesinin kullanımına sıkça rastlanmaktadır. Zaten zor koşullarla karşılaşan Müslümanlar, «İslamist» (İslamcı) tanımlarıyla daha da köşeye sıkıştırılıp, haklarında olumsuz bir imajın yayılmasına sebebiyet verilmektedir. Bu durum İslam’ın ve Müslümanların Fransa toplumunda kabul görmesini ve diğer Fransız vatandaşları ile aynı muameleye tabi tutulmalarını zorlaştırılmaktadır. Bu tarihten itibaren İslam, “islamizm” ve “terörizm” aralarında kavram kargaşası yaşandığı görülmektedir. “Cihat/Jihad” kavramı kullanımına da bu çerçevede çokça başvurulduğu görülmektedir. Birçok İslam alimi, bilim adamı ve siyasetçi İslam’ın, “İslamizm veya terörizmle” hiçbir bağlantısının olmadığını ve bu terimleri yan yana kullanmanın sakıncalı olduğunu açıklamalarına rağmen, şüphe bulutunun dağılmadığı ve durumda herhangi bir düzelme görülmediği vurgulanmıştır (*Le Monde*, 14 Eylül 2001).

Haddad Mezri *Le Figaro* gazetesindeki *Teokratik Virüs* başlıklı yazısında “İslamizm” kullanımını hem akademinin, hem de gazeteciliğin söz dağarcığından çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Bu noktada yazarın dikkat çektiği diğer bir nokta ise “ılımlı İslamcı” ile “radikal İslamcı” arasında yapılan ayırmadır (*Le Figaro*, 3 Ekim 2001).

2. Fransız Aydınların İslam'a ve Müslümanlara Oryantalist Bakışı

İslam ve Müslümanlardan korkma, korkuya ve nefrete teşvik etme veya alay etme aydın kesimde de sıkça rastlanan bir durumdur. Aydın denilince akla ilk gelen isim Ernest Renan. Zira Renan belli bir İslam imajını, Avrupa'nın "diğeri" olarak, akademik ortama aktaran ilk isim olarak bilinmektedir. Renan'ın 1862 yılında *Collège de France*'da yaptığı bir konuşmada "*Müslüman ve Avrupalı hissetme ve düşünce biçimlerinde hiç bir benzerlikleri olmayan farklı bir cinsin iki varlıkları* (Kouloughli, 2007), İslam'ın tam bir Avrupa inkarı, bir fanatizm, bilimi hor görme, sivil toplumu ortadan kaldırma olduğunu ifade edip, geleceğin sadece ve sadece Avrupa'nın olacağı" tezini savunmuştur (Laurens & Tolan & Veistein, 2009: 333). Aynı şekilde 1883 yılında Sorbonne'da verdiği konferansta "İslamın bilimi kabul etmediğini, Müslümanların kafasında yeni düşüncelere karşı, bilime kapalı bir demir daire" bulunduğunu ifade etmiştir (Causse & Cessole, 1999: 341-342).

Edward Said'in *Oryantalizm* (2005) eseri oryantalist tutumu sorgulamaya başlaması sebebiyle bir dönüm noktası sayılabilir. Daha doğrusu 1970'li yılların sonunda Ortadoğu'da meydana gelen olaylar, Fransa'da Müslümanların görünürlükleri ve buna bağlı olarak da İslam'ın laiklik prensibiyle çatıştığı tezinin ortaya atılmasıyla oryantalist bakış açısını benimsemiş bir çok Fransız aydın için de yeni bir söylem geliştirme söz konusu olmuştur. Oryantalist söylemlerden beslenen "İslam uzmanları", yani İslamologlar çalışmalarında İslam'ı manevi boyutundan uzaklaştırıp ideolojik bir boyuta indirgemeye çalıştıkları görülmektedir.

Oryantalist düşüncelerden beslenen Fransız intelligentsia'sının kullandığı nefret söylemi aynı zamanda Huntington'un medeniyetler çatışması tezini gündeme getirmektedir. Fransız intelligentsia'sının nefret söyleminden en çarpıcı örnekler:

1. Bir çok aydının İslam ve Müslümanlara karşı duydukları korku ve nefretin köklerini Batı-Doğu, yani Hristiyan-İslam ilişkisinde araması ilginçtir. Genel olarak Avrupa'nın Müslüman bilimlerine hiç bir zaman muhtaç olmadığı tezi savunulmaktadır. Sylvain Gougenheim, *Aristote au Mont Saint-Michel (Saint Michel tepesinde Aristo)* başlıklı eserinde Batı kültüründe İslam'ın yerini ve oynadığı rolü sorgulamaktadır: "Yunan

bilimi aktarımında Batı'nın Araplara ve Müslümanlara hiçbir borcu yoktur çünkü bunların Yunan bilimini anlayacak ve özümseyecek uygun kavramsal ve dilbilimsel donanımları yoktur" ifadesi dikkat çekicidir (Gougenheim, 2008:148-150).

2. Fernand Braudel (1993), *Grammaire des civilisations (Medeniyetlerin Grameri): Medeniyetler Çatışması* tezi genelde Samuel Huntington'a ait olarak bilinir ama köklerini Fernand Braudel'in kitabından almaktadır. Yazar bu eserinde medeniyetlerin sınıflandırmasını yapmakta ve Batı medeniyetinin gidişatının iç açıcı olmadığı fikrini savunmaktadır. *La Méditerranée, L'espace et l'Histoire (Akdeniz, Bölge ve Tarih)* başlıklı bir başka eserinde Akdeniz'i üç medeniyete ayırmıştır: İslam, Bizans ortodoksluğu ve Batı Hristiyanlığı. Ayrıca bu medeniyetlerin özelliklerinin kin ve savaşlar olduğunu da belirtmiştir. Yazar daha da ileri gidip İslam'ın Batı karşısındaki durumunu "köpeğin karşısındaki kediye" benzetip rekabet, düşmanlık ve taklide dayalı bir "*Batı karşıtlığı*", "*öteki Akdeniz*", "*çölün uzantısı olan Akdeniz karşıtlığı*" olarak ifade etmiştir.

3. Oriana Fallaci *La rage et l'orgueil (Hiddet ve Kibir)* başlıklı eserinde "*insanlığın ilerleyişine katkıda bulunacaklarına, Allah'ın çocukları günde 5 defa "kıçlarını havaya kaldırarak vakitlerini harcıyorlar [...] sıçan gibi çoğalıyorlar [...] Arap erkeklerinde güzel kadınları tiksindirecek bir şey var*" ifadelerini kullandığı görülmektedir.

4. Collège de France'da profesör olan Maurice Agulhon'a göre "*Fransa'da İslam başörtüsünün bugünkü Cezayir ve Mısır'daki İslamcı çetelerin ve Tahran sisteminin amblemi ve bayrağı olduğunu kimse inkar edemez [...] Nasıl yarım asır önce Faşizmin her türüsüne karşı çıkıldıysa, cumhuriyet mantığı dahilinde bu sisteme karşı da aynı şekilde nefret edilmelidir*" (Collège de France, 1995).

5. Aralarında Bernard Henri Levy, Caroline Fourest, Philippe Val ve Antoine Sfeir'in de bulunduğu 12 aydın: "*Faşizmi, Nazizmi ve Stalinizmi yenen dünya şimdi de "İslamizm" denen totaliter nitelikte olan yeni bir evrensel tehditle karşı karşıya. Biz, yazarlar, gazeteciler, aydınlar, dini totalitarizme karşı direnmeye ve herkese özgürlük, eşitlik ve laikliğin güçlenmesine katkıya davet ediyoruz*" bildirisini gazetede yayımlamışlardır (*L'Express*, 3 Mart 2006)

6. *Figaro* gazetesi yazarı olan Eric Zimmour, *Petit frère (Küçük Kardeş)* adlı romanında 2003 yılında Paris'te meydana gelen bir olaydan esinlenir: Sébastien Sellam isimli Yahudi çocuğun Paris'te Mağripli en iyi arkadaşı tarafından öldürülüp “*Bir Yahudi öldürdüm! Cennete gideceğim!*” kurgusundan yola çıkarak Müslümanların Yahudi düşmanı oldukları tezini geliştirmektedir. Gazeteci Philippe Cohen, Eric Zimmour'un romanını eleştirmektedir. Ona göre yazar romanında her şeyi alıp götürecektir alçaklığa dayalı bir barbarlığı içinde barındıran bir sivil savaş kaderi vaat etmekte. Ayrıca Cohen kitaptaki bazı şahısların ağzından “*Fransa Yahudilerinin Fransa'ya terk etmeye hazırlıklı olmaları gerektiğini, çünkü Fransızların ‘Genç Beurs (Annesi babası Mağrip kökenli olup Fransa’da doğan gençler)’den gelen her şeyi kabullenme kapasitelerinin sınırsız olduğu ve bu da ülkeyi felakete götüreceğini*” söylediğini iddia etmiştir (Marianne, 6 Ocak 2008). Zemmour'un çok satanlar arasında bulunan *Fransa'nın İntiharı (Le Suicide Français-2014)*'nda hiçbir veriye dayanmadan Fransız halkının %56'sının ‘Cumhuriyet ile İslam'ın uyuşmadığını’ savunduklarını, %45'inin de kaçakçılık-uyuşturucu gibi tüm pis işleri yapanların ‘Arap ve siyahlar olduğuna’ inandığını açıklamaktadır.

7. Felsefe profesörü olan Robert Redeker “*İslam tarafından yapmak istenen şeyin düşünce ve ifade özgürlüğü gibi hiçbir Müslüman ülkede bulunmayan ve Batı'ya ait olan değerleri ortadan kaldırmaktır [...] İslam Avrupa'ya kendi insan anlayışını zorla kabul ettirmeye çalışmakta*” olduğunu *Le Figaro* gazetesinde belirtmiştir (*Le Figaro*, 19 Eylül 2006).

8. Araştırmacı-akademisyen olan Pierre-André Taguieff'in Fransa Müslümanları hakkındaki sözleri düşündürücüdür : “*Fransa'da iki milyon Müslüman demek iki milyon potansiyel kökten dinci demek*” olduğunu savunan Taguieff'e göre Fransa'da yaşayan Müslümanların hepsi tek tip oluşturmaktadır. Yazar burada yine Batı kültürünün karşısına Müslümanların temsil ettiği bir Doğu kültürünü koymaktadır (Franceİnter, 1997).

9. Michel Houellebecq *Temel Parçalar* adlı romanında kahramanına “*Ne zaman bir Filistinlinin öldürüldüğünü duysam zevkten titriyorum!*” dedirtmiştir. Aynı şekilde *Teslimiyet* başlıklı çalışmasında 2022 yılında Fransa'nın İslam devletine dönüşmesini anlatmaktadır: Yapılacak seçim öncesi aşırı sağcı *Ulusal Cephe*, kamuoyu yoklamalarında birinci partidir.

Fakat partinin lideri Marine Le Pen'in iktidara gelmesini engellemek isteyen merkez sol ve sağ partiler, ikinci turda Müslüman *Kardeşler Partisi*'ni desteklerler. *Müslüman Kardeşler*, iktidara gelir ve lideri Muhammed Ben Abbas devlet başkanı olur... Başbakanlığa ise gerçek bir siyasetçi *Fransa Demokrasi Birliği*'nden (UDF) François Bayrou getirilir. Sorbonne Üniversitesi'nin adı Sorbonne Müslüman Üniversitesi olur... Romanda, tüm gelişmeler genç kadınlara zaafları olan 44 yaşındaki edebiyat profesörü François tarafından anlatılmaktadır. (*Publico*, 16 Ocak 2015).

Sonuç

Fransız medya, aydın ve siyasilerin bilinçli bir “öteki” imajı yaratmadaki ustalıkları ve İslam korkusunu tetiklemede üstlendikleri rol her alanda yıkıcı boyutlarıyla kendini göstermektedir. Örneğin Fransızların ezici çoğunluğunun düzenli bir şekilde günlük basını takip ettiklerini göz önünde bulundurursak, medyanın ne derece nüfuz sahibi olduğunu tahmin etmek zor değildir. Toplum basında ve medyada çıkan haberleri, doğruluğunu araştırmadan kabullenip içselleştirmektedirler. Bu etkilenme hayatın bütün alanlarında görülmekte ve özellikle ötekileştiren bir laiklik anlayışına sahip Fransa'nın bu konudaki hassasiyeti bu ülkede çoğu dinamiği harekete geçirmeye yetmektedir.

“Müslüman evlatlarının” kimlikleri, “anne ve babalarının” Müslüman kimliğine nazaran, “görünürlüğü”, özel alanla sınırlı kalmayıp kamusal alanda her birey tarafından ifade edilmesi, Fransa toplumu için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Cevabı aranan soru ise “*asimile olmuş mu, yoksa farklı kimlik sergileyen bir Fransız vatandaşı mı?*” olmuştur. Her dine mensup bir birey gibi Müslüman birey de dinini özel alanla beraber kamusal alanda da yaşama gereğini hissetmektedir. Bu durumda kendini belli bir laiklik anlayışıyla şekillendiren Fransa içinde “kamusal alanda hiç bir görünürlük söz konusu olamaz” görüşü egemendir. Müslümanların dinlerini yaşamak istemeleri genelde Fransızlar tarafından İslam'ın yayılması/İslamlaşma olarak ifade edilmiştir. Aslında Avrupa ve Fransa'da yaşayan Müslümanların İslami kimliklerini hem koruma ve hem de rahatlıkla ve özgürce ifade etme arzusunda oldukları gerçeği göz ardı edilmektedir.

Fransız medyasının 11 Eylül saldırılarına kadar genelde çoğulculuğa ve gazetecilik etiği doğrultusunda “doğru ve tarafsız” haber yapmaya çalıştığı görülürken, bu tarihten itibaren, ve özellikle de Afganistan’a askeri müdahaleden sonra medyada bir kelime kargaşası yaşandığı görülmektedir. Medya her ne kadar “objektif” olduğunu iddia etse de bazı olaylar karşısında tavır ve söylemleriyle niyetini açık ettiği görülmektedir. Ancak medyanın dezenformasyon, sansasyonel, dışlayıcı ve düşmanlıkta zirveye ulaşan söyleminin pek çok aydın ve siyasi aktör tarafından rahatlıkla benimsenmiş olması Fransa toplumunda Müslümanların yeri ve geleceği hakkında ciddi ip uçları içermektedir.

KAYNAKÇA

- Barbier, Maurice (2005), “Pour une définition de la laïcité française”, **Le Débat**, vol.13, pp.129-141.
- Braudel, Fernand (1993), **Grammaire des civilisations**, Flammarion.
- Braudel, Fernand (1977), **La Méditerranée. L’Espace et l’Histoire, T. I Paris** Art et Metiers graphiques.
- Brewer, Marilyn & Miller, Norman (1996). *Intergroup Relations*, Open University Press.
- Causse, Jeanne & De Cessole, Bruno (1999), **Algérie 1830-1962**, Maisonneuve & Larose.
- Cesari, Jocelyne (1997), **Faut-il avoir peur de l’islam?**, Paris, Presses de Sciences Po.
- Charbonneau-Bloomfield, Alice (2002), **L’Islam en France: De l’Image au Vécu**, Mémoire sous la direction de E.Zana, Nice.
- Demirtaş, Andaç (2003), “Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar”, *İletişim Araştırmaları*. Sayı 1(1), s.123-144.
- Deschamps, Hubert (1963). **La fin des empires coloniaux**, Paris, PUF.
- De Waru, Véronique (2013), “Le Cadre de la Laïcité à la Française. Présentation et Discussion du Programme de Travail”, *Compte-rendu: İslam en France, İslam de France*, http://www.colledegdesbernardins.fr/images/pdf/Recherche/4/recherche-2013-2015/2013_11_19_SLP_Islam_de_France_CR.pdf, (29.11.2015).
- “Discours 2007 de Toulon de Sarkozy”, <http://sites.univ-provence.fr/veronis/Discours2007/transcript.php?n=Sarkozy&p=2007-02-07>, (11.11.2015).

Dubois, Pauline (2012), **Laïcité, école, fait religieux : de la guerre scolaire d’hier aux débats d’aujourd’hui. Perspectives historiques et didactiques de 1870 a nos jours**, Mémoire de Master, Villeneuve.

Falgueres, Sophie (2008), **Presse quotidienne nationale et interactivité : trois journaux face à leurs publics**, Fondation Varenne.

Ferro, Marc (1994), **Histoire des colonisations, des conquêtes aux indépendances, XIIIe-XXe siècle**, Paris, Seuil.

Geisser, Vincent (2007), “Des Voltaire, des Zola musulmans? réflexion sur les Nouveaux Dissidents de l’Islam”, **La Revue Internationale et Stratégique**, Vol 6, pp.142-155.

Göregenli, Melek (2012), “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık”, K. Çayır ve M.A. Ceyhan (der.). **Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.17-29.

Gougenheim, Sylvain (2008), **Aristote au Mont Saint-Michel**, Seuil.

Huntington, Samuel (1995), **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, İstanbul, 1995.

İPSOS, “L’identité française, la peur de l’Islam”, <http://www.ipsos.fr/ipsos-public-affairs/sondages/l-identite-francaise-peur-l-lam-l-immigration>, (21.12.2015).

Kouloughli, Djamel (2007), “Ernest Renan : un anti-semitisme savant. Histoire Epistemologie Langage”, http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/29/51/14/PDF/kouloughli_hel_29_2.pdf, 23.12.1015.

Laurens, Henry & Tolan, John Veinstein, Gilles (2009), **L’Europe et l’Islam, Quinze siècles d’histoire**, Paris, Odile Jacob.

Le Pautremat, Pascal (2002), **Politique musulmane de la France au vingtième siècle**, Paris, Maisonneuve & Larose.

Miege, Jean-Louis (1973), **Expansion européenne et décolonisation de 1870 à nos jours**, Paris, PUF.

Perville, Guy (1975), “Qu’est-ce que la colonisation ?”, **Revue d’histoire moderne et contemporaine**, Vol 22(3), pp.321-368.

Pigenet, Michel & Tartakowsky, Danielle (2003), “Les marches en France aux XIXe et XXe siècles : Récurrence et métamorphose d’une démonstration collective”, **Le Mouvement social**, Vol 202, pp.69-94.

Said, Edward (2005), **L’orientalisme, l’Orient créé par l’Occident**, Seuil.

Saint-Bonnet, François (2012), “La Citoyenneté, Fondement Démocratique pour la Loi Anti-Burqa”, **Jus Politicum**, Vol 7, pp.1-31.

Yardımcı, Müşerref (2014). “Le Pen’leşen Fransız Laisizmi”, **Perspektif**, pp.13-15.

Yazılı ve Görsel Medya

France24, 9 Ağustos 2010.

Franceİnter, 1997

L'Obs, 25 Mart 2011

Le Figaro, 6 Temmuz 2012

Le Figaro, 3 Ekim 2001

Le Figaro, 19 Eylül 2006

Le Monde, 7 Mart 2001.

Le Monde, 27 Şubat 2011

Le Monde, 27 Mart 2011

Le Monde, 14 Eylül 2001

Le Monde, 21 Haziran 1991

Publico, 16 Ocak 2015

RiposteLaique, 1 Şubat 2010